

Η διδασκαλία των συγκρουσιακών θεμάτων στο μάθημα της Ιστορίας

Στρατηγικές πραγμάτευσης και ένα διδακτικό παράδειγμα (Ισλάμ και Δύση / Ισλαμοφοβία)

Δημήτρης Βλάχος, Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Ροδόπης
Φεβρουάριος – Μάρτιος 2018

Τα συγκρουσιακά θέματα στη διδασκαλία της Ιστορίας: Αποσαφήνιση και προτάσεις πραγμάτευσης

1. «Συγκρουσιακά είναι εκείνα τα θέματα στα οποία η κοινωνία μας είναι σαφώς διαιρεμένη και σημαντικές ομάδες μέσα σ' αυτήν υποστηρίζουν αντικρουόμενες ερμηνείες ή λύσεις βασισμένες σε διαφορετικές αξίες».
2. «Συγκρουσιακά είναι εκείνα τα θέματα στα οποία υπάρχουν ανταγωνιστικές αξίες ή συμφέροντα, εκείνα για τα οποία υπάρχει πολιτική ευαισθησία, εκείνα που διεγείρουν έντονα συναισθήματα, εκείνα που είναι εξαιρετικά περίπλοκα ή εκείνα που είναι τοπικού ενδιαφέροντος».
3. Συγκρουσιακά και εξαιρετικά ευαίσθητα είναι εκείνα που προκαλούν συναισθηματική ταραχή και διεγείρουν προκαταλήψεις, μια και μπορεί να βρίσκονται στην καρδιά της εθνικής, ηθικής ή πολιτισμικής ταυτότητας των μαθητών και των γονέων τους.

Συγκρουσιακά και ευαίσθητα θέματα

- Εμφύλιες διαμάχες και εμφύλιοι πόλεμοι
- Μαζικές εξοντώσεις, γενοκτονίες (π.χ Ολοκαύτωμα)
- Μεταναστευτικά ρεύματα και παρουσία μεταναστών
- Οι σχέσεις της Δύσης με το Ισλάμ
- Ιστορική μνήμη και ιστορικά γεγονότα
- Ναζισμός και κομμουνισμός ή Ναζιστική Γερμανία και Σοβιετική Ένωση
- Το ζήτημα της τρομοκρατίας
- Θέματα που διχάζουν κοινωνίες και (ή) γειτονικά έθνη (θρησκευτικές συγκρούσεις, κοινωνικά κινήματα, εθνικές διεκδικήσεις)
- Πολιτικές διαμάχες, θρησκευτικές συγκρούσεις, εθνικές διεκδικήσεις, αλυτρωτισμοί

Διδάσκοντας συγκρουσιακά θέματα πρέπει να έχουμε υπόψη μας τις εξής παραμέτρους:

- 1. Διαφορετικές ομάδες μέσα σε μια κοινωνία μπορεί να έχουν **διαφορετικές απόψεις** σε ένα θέμα.
- 2. Διαφορετικές ομάδες βασίζουν τις απόψεις τους είτε σε **διαφορετικές πληροφορίες** είτε σε **διαφορετικές ερμηνείες** των ίδιων πληροφοριών.
- 3. Οι διαφορετικές ερμηνείες οφείλονται σε διαφορετικούς τρόπους κατανόησης του κόσμου (**διαφορετικές κοσμοαντιλήψεις**).
- 4. Οι διαφορετικές κοσμοαντιλήψεις οφείλονται σε **διαφορετικά αξιακά συστήματα**.
- 5. Τα συγκρουσιακά θέματα δεν μπορούν να λυθούν πάντοτε με την προσφυγή στη λογική.
- 6. Τα συγκρουσιακά θέματα είναι δυνατόν να λυθούν, καθώς αυξάνεται ο όγκος των διαθέσιμων πληροφοριών και πολλαπλασιάζονται οι ευκαιρίες επικοινωνίας μεταξύ των διαφορετικών ομάδων (αισιόδοξο σενάριο).

Παιδαγωγικές προϋποθέσεις για την πραγμάτευση συγκρουσιακών θεμάτων:

1. η επιλογή πρόσφορων θεμάτων,
2. η προετοιμασία των μαθητών με διάλογο,
3. η πρόβλεψη για τις αναγκαίες πηγές πληροφοριών,
4. η εδραίωση θετικού κλίματος στην τάξη,
5. η διατήρηση συγκεκριμένης κατεύθυνσης κατά τη διδακτική – μαθησιακή διαδικασία,
6. η συμπερίληψη όλων των πτυχών του θέματος,
7. η ενθάρρυνση της ισότιμης συμμετοχής όλων των μαθητών.

Κάποιες καλές πρακτικές για την προσέγγιση συγκρουσιακών και ευαίσθητων θεμάτων (1)

- Οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικού.
- Γνώση της προέλευσης των μαθητών και ευαισθησία για τις προσωπικές τους βιογραφίες.
- Αναγνώριση του δικαιώματος για έκφραση όλων των απόψεων, αλλά με την προϋπόθεση ότι όλες υπόκεινται σε κριτική.
- **Συγκριτική μελέτη θεμάτων, όπου αυτή προσφέρεται.**
- Εξέταση πολλαπλών αφηγήσεων, πηγών και ερμηνειών (πολυπλοκότητα και πολυπρισματικότητα).
- Αναγνώριση της δυνατότητας για αβεβαιότητα.
- Υποστήριξη απόψεων με βάση την έρευνα και την τεκμηρίωση.
- Χρήση βιωματικής μάθησης και ελκυστικών μέσων (π.χ βίντεο).
- Παροχή ικανού χρόνου για την πραγμάτευση του θέματος.

Κάποιες καλές πρακτικές για την προσέγγιση συγκρουσιακών και ευαίσθητων θεμάτων (2): Ερωτήματα προκαταρκτικού ελέγχου συνεχών – ασυνεχών κειμένων και πολυτροπικών σημειωτικών πόρων που αφορούν θέματα συγκρουσιακά

- Ποια μπορεί να είναι τα κίνητρα αυτών που υποστηρίζουν μια θέση;
- Με ποιον τρόπο θα μπορούσαν αυτοί να ωφεληθούν από μια συγκεκριμένη λύση, πολιτική απόφαση ή επιχείρημα;
- Ποιες σχετικές πληροφορίες έχουν ή φαίνεται να έχουν παραλειφθεί;
- Ποια θα μπορούσε να είναι τα κίνητρα γι' αυτό;
- Ποιες πολιτικές πράξεις, λύσεις ή σχόλια θεωρούν αυτοί ως προϋπόθεση για να λυθεί το ζήτημα;
- Σε ποιες θεμελιώδεις υποθέσεις βασίζονται τα επιχειρήματά τους;
- Πόσο αιτιολογημένες είναι;

Μια στρατηγική πραγμάτευσης συγκρουσιακών θεμάτων

- Παροχή ευκαιριών στους μαθητές να αξιολογήσουν κριτικά ένα φάσμα ποικίλων πηγών, οι οποίες ενσωματώνουν διαφορετικές οπτικές.
- Εξέταση του πώς έχουν επηρεαστεί οι ερμηνείες και οι ιστοριογραφικές προσεγγίσεις από την περιοχή και την κουλτούρα της.
- Σύγκριση με παράλληλες καταστάσεις / γεγονότα σε άλλες εποχές, χώρες ή κοινότητες.
- Χρήση παιχνιδιών ρόλων ή προσομοιώσεων, που βοηθούν τους μαθητές να έρθουν στη θέση «των άλλων», οι οποίοι έχουν ή είχαν διαφορετικές εμπειρίες και οπτικές (ενσυναίσθηση).
- Χρήση προσωπικών αφηγήσεων ανθρώπων που έζησαν τα γεγονότα και σύγκρισή τους με τις οπτικές και τις ερμηνείες των ιστορικών.
- Σύγκριση από τους μαθητές των προηγούμενων απόψεών τους σχετικά με το ποια τεκμήρια είναι κατάλληλα και ισχυρά. Στόχος η ανακάλυψη από τους ίδιους τους μαθητές πληροφοριών που είναι αντίθετες ή πολύ διαφορετικές από τις ιδέες και τις προσδοκίες τους.

Στρατηγικές αποστασιοποίησης (distancing strategies)

- Χρησιμοποιούνται σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα θέμα μπορεί να προκαλέσει πόλωση στην τάξη.
- Η στρατηγική αυτή αποσκοπεί στη μεταφορά της έξαψης έξω από τη συγκεκριμένη περίπτωση με την εξέταση ιστορικών αναλογιών ή με την αναφορά στο παρελθόν για την ανίχνευση των ριζών του θέματος.

Ενσυναισθητικές στρατηγικές (empathetic strategies)

- Χρησιμοποιούνται σε περιπτώσεις κατά τις οποίες το θέμα σχετίζεται με ομάδα ή έθνος που είναι αντιδημοφιλές σε όλους ή σε μερικούς μαθητές.
- Παιχνίδια ρόλων, προσομοιώσεις ή έμμεσες εμπειρίες μέσω της εξέτασης ταινιών, μυθιστορημάτων, απομνημονευμάτων.

«Η ασπίδα του Περσέα» ως στρατηγική προσέγγισης συγκρουσιακών και ευαίσθητων ιστορικών θεμάτων

- Για την αναμέτρησή μας με τη φρίκη της επικαιρότητας (π.χ. τρομοκρατία), καθώς και για την πραγμάτευση συγκρουσιακών και ευαίσθητων ιστορικών θεμάτων (εμφύλιοι πόλεμοι, Ολοκαύτωμα, Ισλάμ και Δύση), αποδίδει κάποιες φορές η στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης.
- Όπως ο Περσέας δεν εκτίθεται στην αμεσότητα του θανατηφόρου βλέμματος της Γοργόνας, αλλά το αφήνει να καθρεφτιστεί στην ασπίδα του, έτσι και η λογοτεχνία μπορεί να λειτουργήσει ως καθρέφτης διαμεσολαβημένης ιστορικής εμπειρίας. Μπορεί έτσι η επιλεγμένη με παιδαγωγικά κριτήρια λογοτεχνία να λειτουργήσει προπαρασκευαστικά για την πραγμάτευση συγκρουσιακών θεμάτων, καθώς μπορεί να εμπεριέχει συγχρόνως την αποστασιοποίηση (χωροχρονική και συναισθηματική) από το ιστορικό συμβάν αλλά και την ενσυναίσθηση.

Συγκρουσιακά θέματα/ ένα διδακτικό παράδειγμα:

Ισλάμ και Δύση: το τζιχάντ (ιερός πόλεμος) στα βιβλία ιστορίας Β' Γ/σίου και Β' ΓΕ.Λ.

Ιστορία Β' Γυμνασίου, ΙΙ.1.Ίδρυση και αρχές του Ισλάμ

α. Ίδρυση και αρχές του Ισλάμ

[...]

Το **Κοράνι** (επί λέξει «λόγος θεού»), το ιερό βιβλίο της νέας θρησκείας, απαιτούσε από τους πιστούς (**Μουσλίμ**) να διαδώσουν το Ισλάμ με **ιερό πόλεμο (τζιχάντ)** κατά των απίστων.

Ωστόσο τους απαγόρευε να ασκήσουν καταναγκασμό στους Χριστιανούς και τους Ιουδαίους. Όσοι έπεφταν στον πόλεμο γίνονταν **μάρτυρες της πίστης** και εξασφάλιζαν μια θέση στον Παράδεισο.

β. Η επέκταση - Παράγοντες και συνέπειες

Ο θεσμός του ιερού πολέμου προσέδωσε στους Άραβες ακατανίκητη ορμή. Δυο χρόνια μετά το θάνατο του Προφήτη, οι μαχητές του Ισλάμ, υπό την ηγεσία του **χαλίφη** (δηλ. του τοποτηρητή και διαδόχου του Προφήτη), εξόρμησαν από τη Χερσόνησο τους.

Ιστορία Β΄ Γυμνασίου

Το Κοράνι για τον πόλεμο

Να μάχεστε εναντίον αυτών που μάχονται εναντίον σας καθώς βαδίζετε στο δρόμο του Θεού, αλλά μην αμαρτάνετε, γιατί ο Θεός δεν αγαπά τους αμαρτωλούς.

Σκοτώστε τους εχθρούς σας όσες φορές τους αντιμετωπίζετε • διώξτε τους από το μέρος που σας έδιωξαν. Γιατί (αν και ο φόνος είναι αμαρτία) οι άδικες διώξεις είναι χειρότερες από το φόνο [...]. Αν μάχονται εναντίον σας, σκοτώστε τους, γιατί αυτή είναι η ανταμοιβή που αρμόζει σ' αυτούς τους απίστους.

Κοράνι, 2, 190-191, στο: S. A. Mawdudi, Towards
Understandig the Quran, τ. 1,
σημ. 201, σ. 151

Η εξάπλωση του Ισλάμ μέχρι το 750

Ιστορία Β' ΓΕΛ: κεφ. 3. Η εμφάνιση του Ισλάμ

Οι πιστοί της νέας θρησκείας ονομάστηκαν μουσουλμάνοι. Ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων είναι το **Κοράνιο**. Για τους μουσουλμάνους ιδιαίτερη σημασία είχε ο ιερός πόλεμος (τζιχάντ), δηλαδή η υποχρέωση των πιστών να διαδώσουν με το σπαθί τη θρησκεία τους στους "απίστους". Οι μάρτυρες της πίστης εξασφάλιζαν την είσοδό τους στον Παράδεισο. Η πίστη αυτή των μουσουλμάνων υπήρξε σημαντικός παράγοντας εξάπλωσης του Ισλάμ.

Το Ισλάμ έχει πολλά δάνεια στοιχεία από τη Χριστιανική και την Ιουδαϊκή θρησκεία. Το Κοράνιο, όμως, δεν καθορίζει μόνο τη θρησκευτική συμπεριφορά των πιστών, αλλά και τα καθήκοντα και τους νόμους που πρέπει να τηρούνται από τους πολίτες, τους υπαλλήλους και τους κυβερνώντες. Η θρησκευτική κοινότητα ταυτίζεται με το κράτος (**θεοκρατικό κράτος**).

Ιστορία Β' ΓΕΛ: κεφ. 3. Η εμφάνιση του Ισλάμ

Το Κοράνι για τον πόλεμο κατά των απίστων

Καταπολεμήστε τους εχθρούς σας στον πόλεμο που γίνεται για τη θρησκεία, αλλά μην επιτεθείτε ποτέ πρώτοι. Ο θ ε ό ς μισεί τους επιτιθέμενους. Σκοτώστε τους εχθρούς σας παντού όπου τους βρίσκετε. Διώξτε τους από το φως απ' όπου σας έδιωξαν. Ο κίνδυνος να αλλάξετε θρησκεία είναι χειρότερος από το φόνο. Μην τους πολεμάτε καθόλου κοντά στο τέμενος Χαράμ, εκτός αν σας προκαλέσουν. Αν σας επιτεθούν, κολυμπήστε μέσα στο αίμα τους. Αυτή είναι η ανταμοιβή που χρωσιέται στους άπιστους.

Κ. Καλοκαιρινός, Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή (146 Π.Χ-1453 μ. Χ.). ΟΕΔΒ, Αθήνα 1981, 232

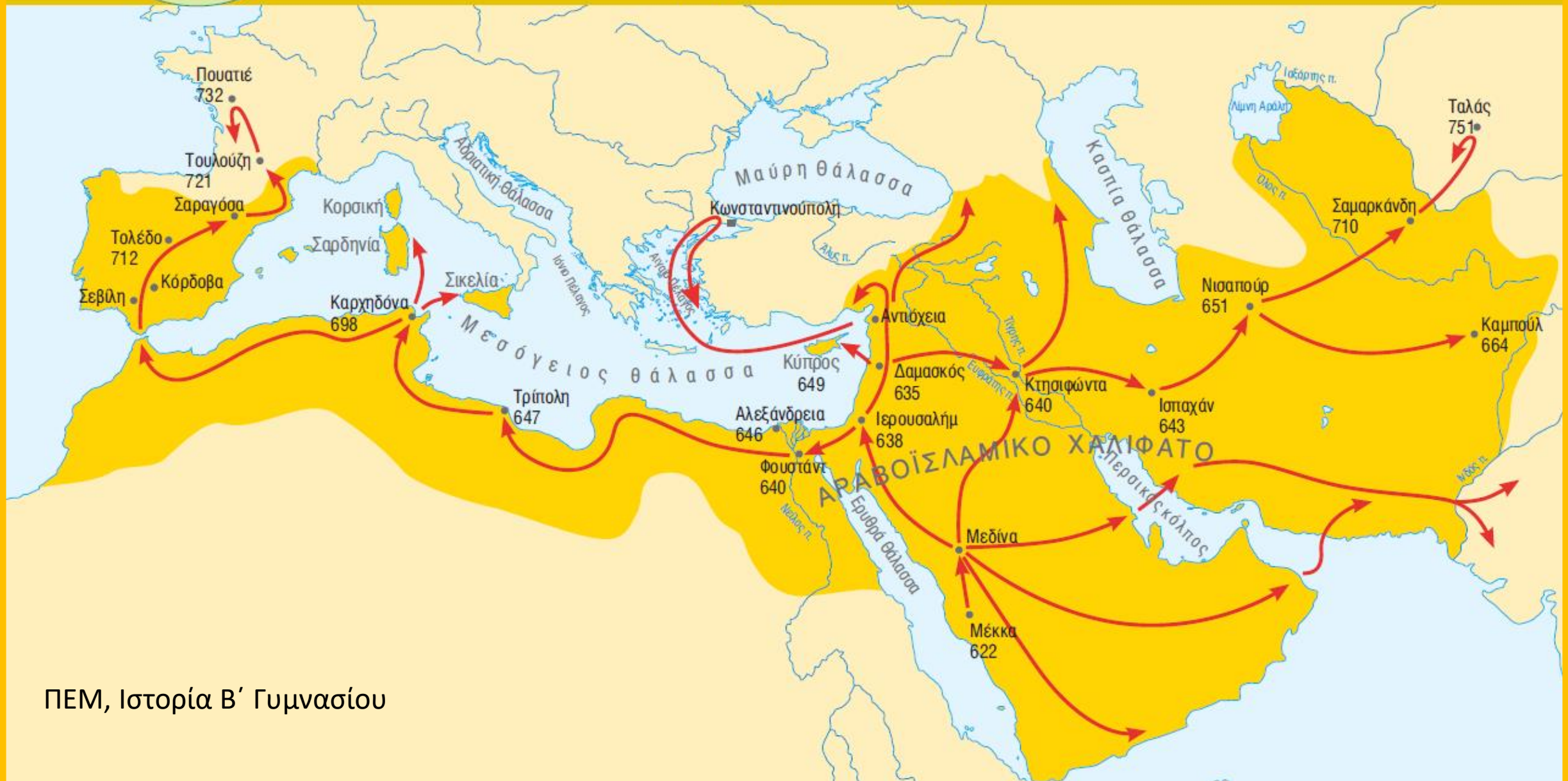
Ιστορία Β' ΓΕΛ: κεφ. 3. Η εμφάνιση του Ισλάμ

Πώς αντιλαμβάνεστε τη φράση "ο ιερός πόλεμος υπήρξε σημαντικός παράγοντας της ραγδαίας εξάπλωσης του Ισλάμ";

Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων_Βιβλία Ιστορίας Β΄ Γυμνασίου (απουσία του όρου «τζιχάντ»)

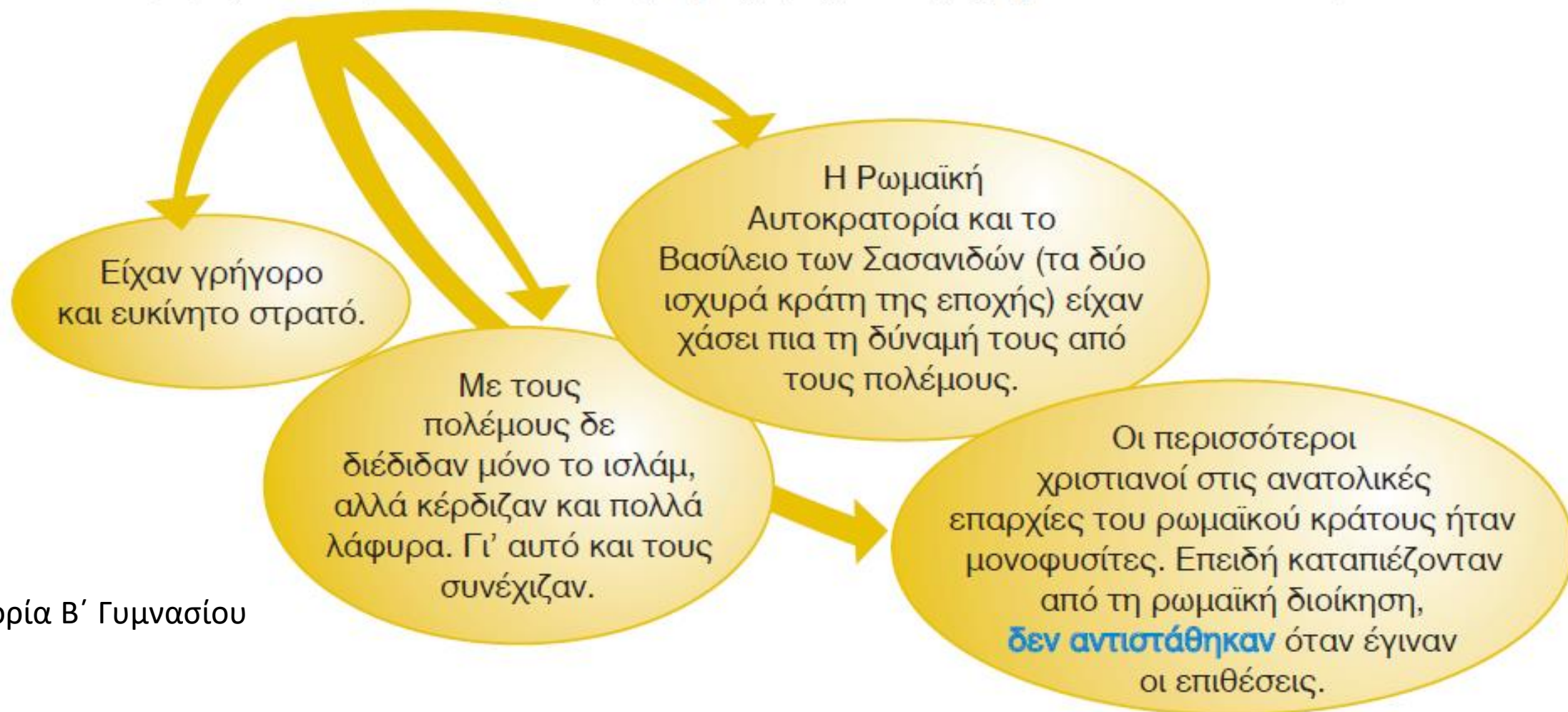
Οι κατακτητές δεν ανάγκασαν τους **κατακτημένους λαούς** να γίνουν μουσουλμάνοι με τη βία. Τους θεωρούσαν όμως υπηκόους με λιγότερα δικαιώματα και έπρεπε να πληρώνουν στο κράτος τον **κεφαλικό φόρο**.

Το ιερό βιβλίο του ισλάμ είναι το Κοράνι, που στα αραβικά σημαίνει «διήγηση». Σύμφωνα με τη **διδασκαλία του ισλάμ**, το Κοράνι είναι τα ίδια τα λόγια του Θεού. Εκτός από τη θρησκεία, το Κοράνι ρυθμίζει την πολιτική και την κοινωνία. Το ισλάμ εμφανίστηκε ως μια οικουμενική θρησκεία, μια θρησκεία δηλαδή για όλους τους ανθρώπους πέρα από γλώσσα και καταγωγή. Οι μουσουλμάνοι, όπου και αν βρίσκονται στον κόσμο, απ' όπου και αν είναι, όποια γλώσσα και αν μιλούν, είναι μέλη της «Κοινότητας των Πιστών».

Μέσα σε 120 περίπου χρόνια (634–750) οι Άραβες μουσουλμάνοι κατέκτησαν μεγάλες περιοχές από την Ιβηρική χερσόνησο μέχρι την κεντρική Ασία και τις Ινδίες και δημιούργησαν το Αραβοϊσλαμικό Χαλιφάτο. Ο στρατός του Βασιλείου των Φράγκων σταμάτησε τους Άραβες στη σημερινή κεντρική Γαλλία και ο στρατός του βυζαντινού αυτοκράτορα κατάφερε να κρατήσει τη Μικρά Ασία.

Οι Άραβες κατέκτησαν όλες αυτές τις περιοχές σχετικά γρήγορα και εύκολα επειδή:

Ιστορία και πολιτική επικαιρότητα: Ισλάμ και Δύση

Στη Λας Ράμπλας της [Βαρκελώνης](#) στις [17 Αυγούστου 2017](#) ένας [τζιχαντιστής σκότωσε 14 πεζούς...](#)

«Η διπλή τρομοκρατική επίθεση στη Βαρκελώνη και στην πόλη Καμπρίλς, στις 17 και 18 Αυγούστου, την ευθύνη για την οποία ανέλαβε το Ισλαμικό Κράτος, προκάλεσε τον τραυματισμό τουλάχιστον 100 ανθρώπων, εκ των οποίων οι πέντε εξακολουθούν να νοσηλεύονται σε κρίσιμη κατάσταση.

Η γυναίκα, η οποία κατέληξε σήμερα, είχε τραυματιστεί στην επίθεση στον πεζόδρομο Λα Ράμπλα της Βαρκελώνης.

Χθες Σάββατο, περισσότεροι από 100.000 άνθρωποι διαδήλωσαν στη Βαρκελώνη **κατά της τζιχαντιστικής τρομοκρατίας**, παρουσία του βασιλιά της Ισπανίας, με σύνθημά τους «Δεν Φοβάμαι». [Απόσπασμα από τον ηλεκτρονικό τύπο]»

Διδάσκοντας συγκρουσιακά θέματα στην Ιστορία:

Εμπλουτίζουμε, συμπληρώνουμε, επικαιροποιούμε τις ιστορικές πηγές του σχολικού βιβλίου.

Παρέχουμε ευκαιρίες στους μαθητές να αξιολογήσουν κριτικά ένα φάσμα ποικίλων πηγών, οι οποίες ενσωματώνουν διαφορετικές οπτικές.

1. Η έννοια του «τζιχάντ»

(Από τη Βικιπαίδεια, την ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια)

Ο διεθνής σήμερα όρος **Τζιχάντ** ([αραβικά](#): جهاد, [IPA](#): /dʒɪhæːd/) είναι αραβική λέξη που σημαίνει γενικά αγώνας, προσπάθεια^[1], το να μοχθεί κανείς με όλες του τις δυνάμεις ή να αντιμάχεται οποιοδήποτε αντικείμενο αποδοκιμασίας^[2], το κίνημα του αγώνα αυτού ονομάζεται [Τζιχαντισμός](#). Όταν συνοδεύεται από τη φράση "φι σαμπίλ Αλλά[χ]", (*في سبيل الله*), η οποία αποδίδεται "για το δρόμο του Θεού", αποκτά ιδιαίτερο νόημα και σημαίνει τον αγώνα για το Θεό^[3]. Αποτελεί ένα από τα κεντρικά δόγματα του [Ισλάμ](#) και αναφέρεται ορισμένες φορές ως ο έκτος πυλώνας του, χωρίς όμως να κατέχει πραγματικά μία τέτοια θέση^[4]. Ως θρησκευτικό καθήκον, η τζιχάντ θεωρείται πως ενισχύει την πίστη και αποτελεί ανάλογο της αφοσίωσης του [μοναχού](#) στην υπηρεσία του Θεού, όπως ισχύει στον [χριστιανισμό](#). Σε ορισμένα χαντίθ αναφέρεται ως «μοναχισμός του Ισλάμ», «πράξη αγνής αφοσίωσης», καθώς και μία από τις «πύλες του παραδείσου»^[5].

Στο Κοράνιο αναφέρονται τέσσερις βασικές κατηγορίες τζιχάντ με την έννοια του αγώνα, η "τζιχάντ αλ-ναφς" (του ίδιου του εαυτού, - επί της ηθικής ζωής), η "τζιχάντ αλ-λισάν" (της γλώσσας, - επί της θεολογίας), η "τζιχάντ αλ-γιαντ" (του χεριού, - επί των πράξεων) και η "τζιχάντ αλ-σάιφ" (του ξίφους - η δια του πολέμου επιβολή)^[6]. Σύμφωνα με ένα χαντίθ, ο Μωάμεθ επιστρέφοντας από μία μάχη είπε στους συντρόφους του πως "Επιστρέψαμε από μία μικρή τζιχάντ (του ξίφους) στη μεγάλη τζιχάντ (του εαυτού)"^[7]. Παρομοίως, η παράδοση των **Σούφι** αναγνώρισε ως υπέρτατη μορφή τζιχάντ τον πνευματικό αγώνα για επιβολή στα κατώτερα ένστικτα της ανθρώπινης φύσης^[8], αν και συγχρόνως, βιογραφίες ασκητών της κοινότητας των Σούφι μαρτυρούν πως συμμετείχαν επίσης σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, χωρίς να υποβαθμίζουν ή να αγνοούν τη μικρή τζιχάντ^[9]. Άτομο που εμπλέκεται σε τζιχάντ καλείται *μουτζάχιντ* (αν και στην καθημερινή χρήση συνήθως παρατονίζεται ως "μουτζαχίντ"), με τον πληθυντικό να είναι *μουτζαχεντίν*^[10]

Παλαιότερα στον όρο τζιχάντ αποδίδονταν ο πόλεμος προσηλυτισμού για την εξάπλωση του Ισλαμισμού αν και η πλειονότητα των ερμηνευτών του Κορανίου δεν ασπάζονται την συναφή ερμηνεία ότι δηλαδή οι (ορθόδοξοι) μουσουλμάνοι θα πρέπει να διάγουν ολόκληρο το βίο τους διεξάγοντας συνεχείς ιερούς πολέμους. Ο όρος τζιχάντ αποδίδεται συχνά ως "ιερός πόλεμος", ωστόσο υποστηρίζεται ότι η απόδοση αυτή είναι λανθασμένη^{[3][11]}. Ο όρος *ιερός πόλεμος* δεν απαντάται στο [Κοράνιο](#), ενώ κατά την ισλαμική θεώρηση, κανένας πόλεμος δεν είναι ιερός^[12]. Η αναγκαιότητα ένοπλης συμπλοκής αναφέρεται σε αρκετούς στίχους του Κορανίου. Ως ιδιαίτερως ενδεικτικά αναφέρονται τα εδάφια 2:190-193^[13] και 9:5^[14]. Σύμφωνα με την παραδοσιακή ερμηνεία, οι στίχοι αυτοί πρέπει να συσχετίζονται με το μήνυμα του Κορανίου στην ολότητά του^[15]. Στο Κοράνιο δεν απουσιάζουν αναφορές σε μια βίαιη μορφή τζιχάντ, ωστόσο με τον όρο αυτό δεν εννοείται πάντα η εχθροπραξία, ενώ χρησιμοποιείται αυτούσιος σχετικά λίγες φορές για να περιγράψει τη μάχη με το σώμα. Ορισμένοι στίχοι περιγράφουν έναν αμιγώς πνευματικό αγώνα (βλ. ενδεικτικά Κοράνιο 22:78), ωστόσο άλλοι τοποθετούν πνευματικά υψηλότερα όσους πολεμούν (βλ. ενδεικτικά Κοράνιο 4:95).

Από την εποχή του Μωάμεθ, οι λόγιοι του Ισλάμ διέκριναν συνολικά περισσότερες από 14 κατηγορίες τζιχάντ, με αποτέλεσμα η έννοιά της να μην ταυτίζεται απλοϊκά με εκείνη του πολέμου, όπως συχνά πιστεύεται σήμερα. Σύμφωνα με αρκετούς μελετητές η εχθροπραξία αποτελεί μόνο μία από τους διαφορετικούς τύπους τζιχάντ^[16]. Στη σύγχρονη εποχή, η τζιχάντ γίνεται αντιληπτή μέσα από ένα ευρύ φάσμα απόψεων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται συντηρητικές θεωρήσεις με βάση τον κλασικό ισλαμικό νόμο, καθώς και ακραίες τοποθετήσεις που προωθούν τη βία^[17]. Η έννοια της τζιχάντ χρησιμοποιήθηκε τόσο για να προάγει την αφοσίωση των πιστών όσο και για τη διεξαγωγή πολέμου προς υπεράσπιση της θρησκείας ή τον προσηλυτισμό^[18]. Το σύγχρονο Ισλάμ αποδίδει έμφαση στον εσωτερικό πόλεμο του ανθρώπου και εγκρίνει τη σύρραξη με άλλα έθνη μόνο ως αμυντικό μέσο στην περίπτωση που κινδυνεύει η πίστη^[19]. Στη διάρκεια της ισλαμικής ιστορίας, πόλεμοι εναντίον μη Μουσουλμάνων ονομάζονταν τζιχάντ ώστε να αποκτήσουν θρησκευτική χροιά, αν και προωθούνταν για πολιτικούς σκοπούς^[19].

2. Η Ισλαμοφοβία σήμερα στην Ευρώπη ή Ισλάμ και Ευρώπη (κριτική ανάγνωση ενός ντοκιμαντέρ)

- Ευρώπη και Ισλάμ (γαλλικό ντοκιμαντέρ), 11 λεπτά διάρκεια:

<https://www.youtube.com/watch?v=nfldqU8W1WU>

Κατευθυντήρια ερωτήματα:

- Ποια θέση υποστηρίζεται στο ντοκιμαντέρ (επιχείρημα, τεκμηρίωση, σχόλια και προτεινόμενη λύση);
- Ποιες σχετικές πληροφορίες έχουν ή φαίνεται να έχουν παραλειφθεί και ποια θα μπορούσε να είναι τα κίνητρα γι' αυτό;
- Ποιοι ωφελούνται από την υιοθέτηση της προβαλλόμενης επιχειρηματολογίας;
- Σε ποιες θεμελιώδεις υποθέσεις βασίζεται η επιχειρηματολογία και πόσο αιτιολογημένες είναι;

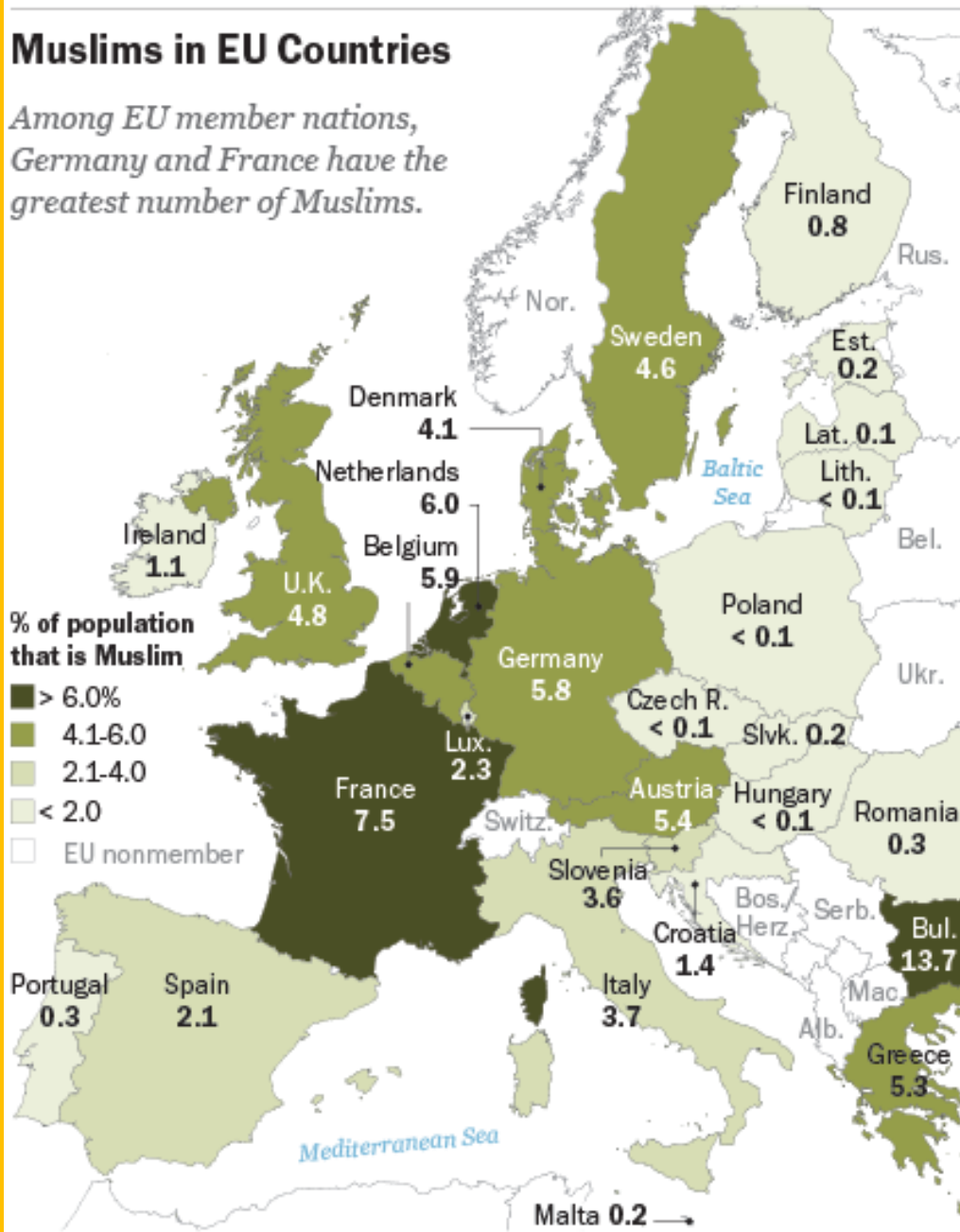

Ισλαμοφοβία

- Η έννοια της ισλαμοφοβίας εισήχθη στη δημόσια σφαίρα το 1997 με την έκθεση Islamophobia, a challenge for us all, του βρετανικού think tank, Runnymede Trust.
- Η ισλαμοφοβία, λοιπόν, πρέπει να ιδωθεί ως ο φόβος ότι η καθαυτό παρουσία μουσουλμανικών κοινοτήτων συνιστά άμεση απειλή για την κοινωνία. Η ισλαμοφοβία, λοιπόν, είναι μια αίσθηση κινδύνου· αίσθηση που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα κυρίως από το 2015 και μετά. Ο λόγος της ανάδυσης, διττός: η τρομοκρατική δράση του ISIS και η προσφυγική κρίση. Οι εξελίξεις αυτές λειτούργησαν ως ιδεολογικοί επιταχυντές συνέχοντας προϋπάρχοντα στοιχεία ισλαμοφοβίας, στερεότυπα για τους μουσουλμάνους, φόβους για τη μετανάστευση αλλά και την Τουρκία σε συνεκτικά αφηγήματα.

Muslims in EU Countries

Among EU member nations, Germany and France have the greatest number of Muslims.

% of population that is Muslim

- > 6.0%
- 4.1-6.0
- 2.1-4.0
- < 2.0
- EU nonmember

Size of Muslim population

% of population that is Muslim

	Size of Muslim population	% of population that is Muslim
Germany	4,760,000	5.8%
France	4,710,000	7.5
United Kingdom	2,960,000	4.8
Italy	2,220,000	3.7
Bulgaria	1,020,000	13.7
Netherlands	1,000,000	6.0
Spain	980,000	2.1
Belgium	630,000	5.9
Greece	610,000	5.3
Austria	450,000	5.4
Sweden	430,000	4.6
Cyprus	280,000	25.3
Denmark	230,000	4.1
Romania	70,000	0.3
Slovenia	70,000	3.6
Croatia	60,000	1.4
Ireland	50,000	1.1
Finland	40,000	0.8
Portugal	30,000	0.3
Luxembourg	10,000	2.3

Source: Pew-Templeton Global Religious Futures Project (www.globalreligiousfutures.org). Notes: All estimates for 2010. There were fewer than 10,000 Muslims in Slovakia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Estonia, the Czech Republic and Malta. Cyprus not shown on map.

PEW RESEARCH CENTER

3. Ισλάμ και Δύση (ισλαμοφοβία):

1. Συγκριτική μελέτη (17^{ος} αιώνας Ισπανία: η απέλαση των Μορίσκο/βίαια εκχριστιανισμένων μουσουλμάνων)
2. Εξέταση πολλαπλών αφηγήσεων, πηγών και ερμηνειών (πολυπλοκότητα και πολυπρισματικότητα): η αξιοποίηση της λογοτεχνίας

Παράδειγμα: Η αραβική επέκταση και το τέλος της στην Ισπανία (711-1492) - η απέλαση των Μορίσκο (εκχριστιανισμένων Αράβων της Ισπανίας) 1609-1613.

Λογοτεχνική πηγή: Θερβάντες, Δον Κιχώτης, Μέρος 2^ο, Κεφ. 54^ο .

Κριτικό δοκίμιο: Τόμας Μαν, Ταξίδι με τον Δον Κιχώτη.

The Muslim Conquest of Spain

630s Muslim campaign (and date)

Muslim Empire in 750

Paris

Tours

Toulouse

Rome

SPAIN

Toledo

Lisbon

Córdoba

Seville

Algeciras

Granada

682-83

Kairouan

665-70

Tripoli

652-68

Valencia

714

711-18

714

714

Corsica

732

713-25

711

Sicily

Sardinia

Danube R.

Mediterranean

Sea

10°W

0°

10°E

20°E

50°N

30°N

1200

Realm
of

the Almohads

Emirate
of the Beni Ghaniya

1400 CE
IBERIAN PENINSULA

Atlantic Ocean

Mediterranean Sea

Europe 1700

- Spanish Monarchy
- Brandenburg-Prussia
- Venice
- Minor German States
- Holy Roman Empire

Mo - Modena
Ma - Mantua
Pa - Parma

Η αραβική επέκταση στην Ισπανία (711-1492)

- 711: μερικές χιλιάδες εξισλαμισμένοι Μαυριτανοί υπό τον Ταρίκ πέρασαν το στενό του Γιβραλτάρ και κατέλυσαν το βασίλειο των Βησιγόθων
- 713 σχεδόν ολόκληρη η Ιβηρική χερσόνησος υποτάχθηκε στους Άραβες. Η μουσουλμανική εξάπλωση ανακόπηκε στα 732 στο Πουατιέ της Γαλλίας από τον Κάρολο Μαρτέλο.
- 711-1492: περίοδος της μουσουλμανικής κυριαρχίας στην Ιβηρική και συγχρόνως περίοδος του αγώνα των χριστιανικών βασιλείων για την ανακατάληψη των κατακτημένων εδαφών (reconquista: ανακατάκτηση).
- 1492: πτώση του τελευταίου μουσουλμανικού αραβικού κράτους της Γρανάδας. Η Ιβηρική υπό την κυριαρχία των Καθολικών Βασιλέων, Φερδινάνδου (Καστίλη) και Ισαβέλλας (Αραγών), ύστερα από προσωπική Ένωση του δύο ισχυρότερων χριστιανικών βασιλείων της Καστίλης και της Αραγώνας.
- 1492: εκδίωξη από την Ισπανία των Εβραίων που αρνήθηκαν να μεταστραφούν στον Καθολικισμό.

MIGRATIONS AND SETTLEMENTS OF THE SPANISH JEWS

Map by M. L. Leshart, according to M.R. Bakart (Extracted from the Encyclopaedia Judaica, vol. 14, pp. 1166-1190)

➔ Migrations between the XVIth and the XVIIth century
➔ Late migrations during the XVIIth and the XVIIIth century
● Milas Jewish communities still existing in Turkey
 The Ottoman Empire at its peak at the beginning of the XVIIth century

Cartography: Thierry Gauthier

- Μουδέχαρες (Mudejar) ονομάζονταν οι μουσουλμάνοι που κατοικούσαν εδάφη κυρίως της Ανδαλουσίας του πρώην Εμιράτου της Γρανάδας οι οποίοι μπορούσαν να κρατήσουν την πίστη τους πληρώνοντας φόρο. (Συνθήκη της Γρανάδας του 1491).
- 1499-1501: εξέγερση των μουσουλμάνων η οποία καταπνίγηκε (εξέγερση των Αλπουχάρας, ορεινή περιοχή στη Σιέρρα Νεβάδα).

Μορίσκο

- 1502 στην Καστίλη και το 1526 στην Αραγωνία απαγορεύτηκε το Ισλάμ. Εφεξής οι μουσουλμάνοι κάτοικοι (Μαυριτανοί) έπρεπε ή να βαφτιστούν χριστιανοί είτε να εξοριστούν. Οι περισσότεροι από αυτούς μεταστράφηκαν στον χριστιανισμό για να παραμείνουν στα εδάφη τους και ονομάστηκαν Μορίσκο (Morisco<Moro: Μαυριτανός). Οι Μορίσκο ήταν λοιπόν οι με τη βία εκχριστιανισμένοι Άραβες [Μαυριτανοί] (κρυπτομουσουλμάνοι οι περισσότεροι) και ονομάζονταν επίσης «Νέοι Χριστιανοί μεταστραφέντες από τους Μαυριτανούς» (Cristianos nuevos conversos de Moros), ή απλώς «Νέοι Χριστιανοί», για να διακρίνονται από τους Νέους Χριστιανούς μεταστραφέντες από τους Εβραίους (Cristianos nuevos conversos de judios) και τους Παλαιούς Χριστιανούς.

- 1526 και 1567 διατάγματα για τη βίαιη αφομοίωση των Μορίσκο (απαγόρευση άσκησης μουσουλμανικών θρησκευτικών πρακτικών, απαγόρευσης χρήσης αραβικής γλώσσας και μαυριτανικής ενδυμασίας, επιβολή δημόσιας κατανάλωσης χοιρινού κρέατος και κρασιού, εκπαίδευση των παιδιών από καθολικούς ιερείς).
- Το διάταγμα του Φιλίππου II (1567) για τη βίαιη αφομοίωση των Μορίσκο οδήγησε σε δεύτερη εξέγερση στις ορεινές Αλπουχάρρας (1568-1571), η οποία και κατεστάλη από τα στρατεύματα του βασιλιά.

Bautismo de los moriscos granadinos. Retablo de la Capilla Real de la Catedral de Granada

Forced conversion under [Francisco Jiménez de Cisneros](#) was one of the main causes of the rebellions.

Η εξέγερση των Μορίσκο στην Ισπανία, 1613

Cuadro de Vicente Mostre (1613) sobre la sublevación morisca de la [Muela de Cortes](#).

Vicente Mostre - [Arauco.org](#).
Miniatura escena de la Resistencia Armada Morisca en contra de la Expulsión en la Muela de Cortes.

**Η απέλαση των
Μορίσκο από την
Ισπανία,
ελαιογραφία, 1894**

La expulsión de los moriscos ([1894](#)), de [Gabriel Puig Roda](#).

[Joanbanjo](#) - Trabajo propio
Detall del quadre *L'expulsió dels moriscos* (1894),
Gabriel Puig Roda (Tírig 1865-Vinaròs 1919), Museu de Belles Arts de Castelló.
Oli sobre llenç, 355 x 556 cm.

Οι αιτίες για την απέλαση των εκχριστιανισμένων Αράβων της Ισπανίας (Μορίσκο):

1. Η οθωμανική απειλή κατά της Ισπανικής Μοναρχίας στη Μεσόγειο:

- 1565: πολιορκία Μάλτας
- 1571: κατάκτηση της Κύπρου
- 1529: κατάληψη του Αλγερίου από τον Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα.
- 1501, 1531, 1535, 1550-1553, 1558, 1561: Πειρατικές επιδρομές και λεηλασίες σε βάρος των χριστιανικών πληθυσμών της Μεσογείου και των ακτών της ισπανικής επικράτειας.
- 1571: καταστροφή του Οθωμανικού στόλου στην ναυμαχία της Ναυπάκτου.

2. Ο πόλεμος της Ισπανίας κατά των Προτεσταντών στη Φλάνδρα (φόβοι της Ισπανικής Μοναρχίας για συνεργασία των μη καθολικών πληθυσμών της Ισπανίας με τους Προτεστάντες)

1568-1648: Ο **Ογδοηκονταετής πόλεμος** ή Ολλανδικός πόλεμος της ανεξαρτησίας (1568-1648) ήταν πόλεμος που διεξήχθη ανάμεσα στις 17 επαρχίες των Κάτω Χωρών και στην Ισπανία. Η κατάληξή του ήταν η δημιουργία του Ολλανδικού κράτους.

Η μαζική απέλαση των Μορίσκο (1609-1614)

- 1609-1614: Διάταγμα του Φιλίππου Γ' (1609) που όριζε τη μαζική απέλαση των Μορίσκο από τα εδάφη της Ισπανικής Μοναρχίας ως αιρετικών κρυπτομουσουλμάνων και ως δυνητικών συνεργατών με τους εχθρούς της Ισπανίας, τους Οθωμανούς Τούρκους και τους Προτεστάντες των Κάτω Χωρών.
- 300.000 Μορίσκο απελάθηκαν (δηλαδή 4% του πληθυσμού της Ισπανίας των οκτώ εκατομμυρίων της εποχής εκείνης). Μεταφέρθηκαν στη Βόρεια Αφρική, τη Γαλλία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

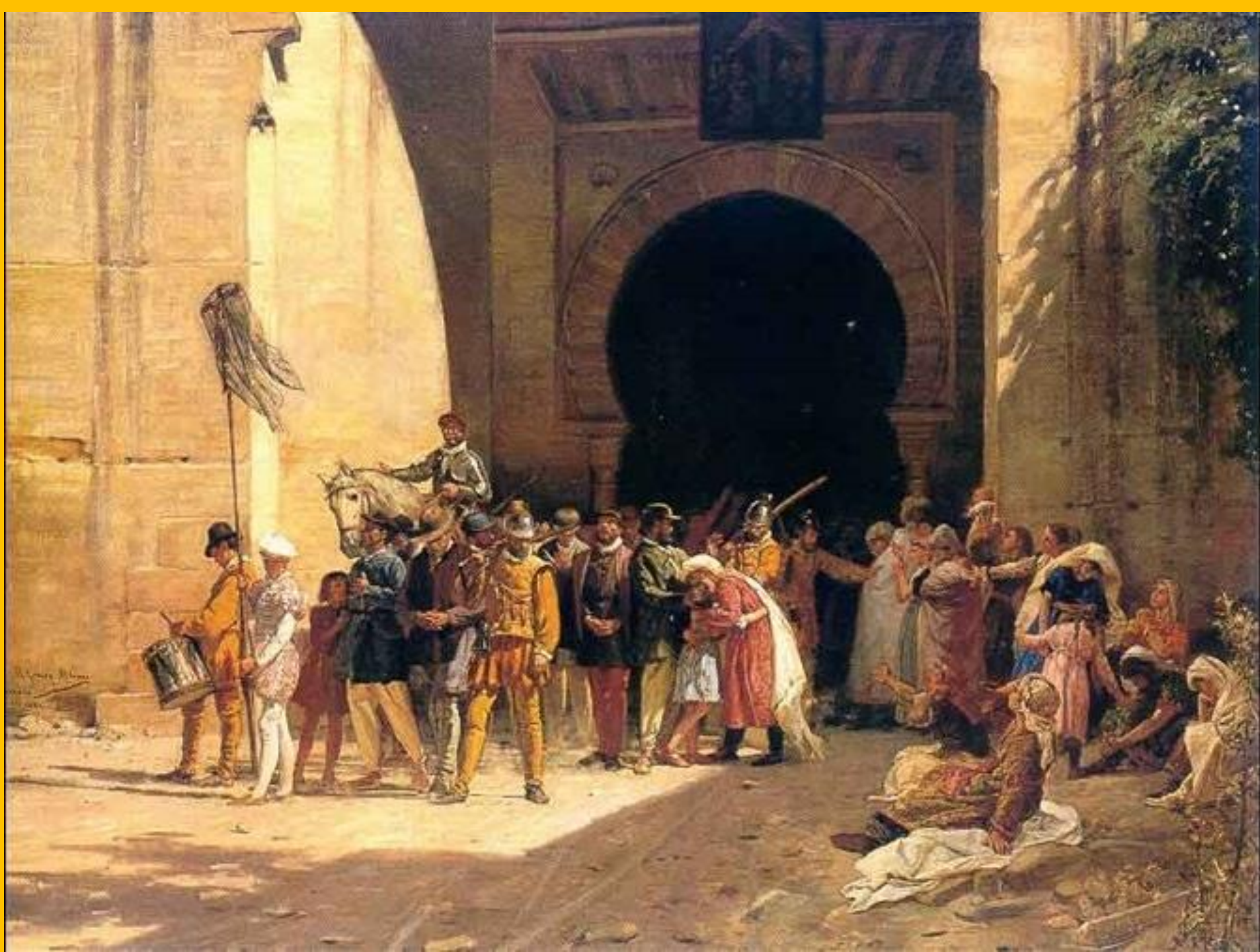

105
Also zeiget der morisck mit weis vnd
Kinde Jhr lang Vder Jnsenre lueft
gantz auf der stat granado dan sy vill
hupfen gantz hand mit allerlei
fruecht vnd pleyan

106
Also zeiget die frau mit Jhr man
vnd Kinde yber landt

Ένας Μορίσκο με
την οικογένειά του,
1529

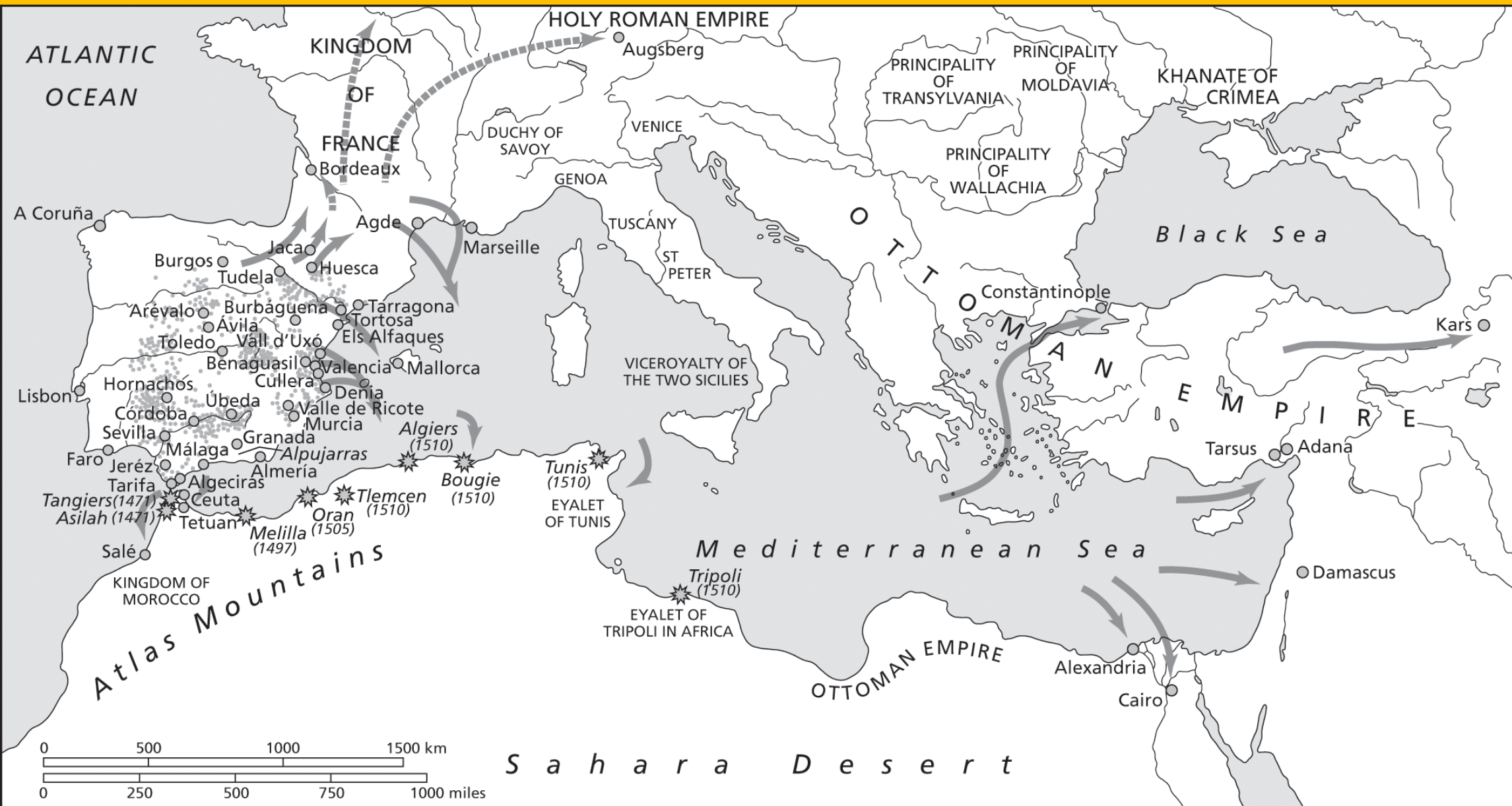
A Morisco family walking in the country, by Christoph Weiditz, 1529.

Ο διωγμός
των Μορίσκο
με τα
βασιλικά
διατάγματα
1609-1613

→ Dirección de expulsión de los moriscos

Catlos, B. (2014). Christians in name: The Moriscopproblem (1499–1614). In *Muslims of Medieval Latin Christendom, c.1050–1614* (pp.281-308). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511843518.011

La Expulsión de los Moriscos,
dibujo de [Vicente Carducho](#) ([Museo del Prado, Madrid](#)).

Απέλαση των Μορίσκο από την Ισπανία, επιβίβασή τους στα πλοία (λιμάνι της Ντένια), 1613

Expulsión de los moriscos en el puerto icente Mde [Denia](#), pintado en 1613 por Vostre.

LAMAIOR PARTE
DE LOS MOROS DEL REINO DE
VALLEVERDE DE EN BARCAPOS
EN EL PUERTO DE ORAN PARA VENIR
A FES Y MARVECOS PERDIERON
A LAS LEVANTAN ALCAMINOS Y
ROBAVAN EN MATAVAN Y FOR
SAVAN LAS MUJERES
Y LOS DEMAS PUEBLOS
TUNIS Y TEIVAN.

HALLOSE POR LOS
REGISTROS DE LAS VUANAS
DE LOS CUATRO COMISARIOS
GENERALES QUE PASARON DESI EN
Y CINCUENTA MIL LOS QUE SE EN
BARCARON PARA BERBERIA
SIN LOS QUE MATARON Y QUEDARON
EN EL EN VIVO Y MURIERON
QUE PASARON MIL

MARVECOS.

FES.

ORAN.

1600
1601
1602
1603
1604
1605
1606
1607
1608
1609
1610
1611
1612
1613
1614
1615
1616
1617
1618
1619
1620
1621
1622
1623
1624
1625
1626
1627
1628
1629
1630
1631
1632
1633
1634
1635
1636
1637
1638
1639
1640
1641
1642
1643
1644
1645
1646
1647
1648
1649
1650
1651
1652
1653
1654
1655
1656
1657
1658
1659
1660
1661
1662
1663
1664
1665
1666
1667
1668
1669
1670
1671
1672
1673
1674
1675
1676
1677
1678
1679
1680
1681
1682
1683
1684
1685
1686
1687
1688
1689
1690
1691
1692
1693
1694
1695
1696
1697
1698
1699
1700

1600
1601
1602
1603
1604
1605
1606
1607
1608
1609
1610
1611
1612
1613
1614
1615
1616
1617
1618
1619
1620
1621
1622
1623
1624
1625
1626
1627
1628
1629
1630
1631
1632
1633
1634
1635
1636
1637
1638
1639
1640
1641
1642
1643
1644
1645
1646
1647
1648
1649
1650
1651
1652
1653
1654
1655
1656
1657
1658
1659
1660
1661
1662
1663
1664
1665
1666
1667
1668
1669
1670
1671
1672
1673
1674
1675
1676
1677
1678
1679
1680
1681
1682
1683
1684
1685
1686
1687
1688
1689
1690
1691
1692
1693
1694
1695
1696
1697
1698
1699
1700

**Αποβίβαση των
Μορίσκο στο
λιμάνι του Οράν
(Βόρεια
Αφρική), 1613**

Desembarco de los moriscos en el Puerto de [Orán](#), pintado en 1613 por Vicente Mestre, Fundación Bancaja de Valencia. Vicent Mestre - [Arauco.org](#).

Desembarco de los moriscos en el Puerto de Orán. Pintura de Vicent Mestre.

Οι διωγμένοι Άραβες της Ισπανίας (Μορίσκο) στην Κωνσταντινούπολη (Arap Camii)

- Οι διωγμένοι από την Ισπανία Άραβες (Μορίσκο), 1609-1613, μεταναστεύουν σε εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πολλοί από αυτούς εγκαθίστανται στη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη. Η γενοβέζικη εκκλησία του Αγίου Δομήνικου στον Γαλατά μετατράπηκε σε τζαμί (Galata Camii) στα 1453. Στη συνέχεια λόγω της εγκατάστασης γύρω από αυτή των Αράβων από την Ανατολή και των Αράβων από την Ισπανία (Μορίσκο) μετονομάστηκε σε Αραβικό τζαμί (Arap Camii). Πηγές αναφέρουν ότι οι διωγμένοι από την Ισπανία στις αρχές του 17^{ου} αιώνα Μορίσκο που εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη έδειξαν μεγάλη εχθρότητα στον χριστιανικό πληθυσμό της Πόλης. Για λόγους αντεκδίκησης έκαιγαν χριστιανικές εκκλησίες για να τις μετατρέψουν κατόπιν σε τζαμιά.

Miguel A. E. Extremera Extremera, “Los Moriscos en Estambul y Anatolia. Una aproximación a su Estudio/ The moriscos in Istanbul and Anatolia. Approaching to their study”.

Οι Άραβες Ισπανοί (Μορίσκο) στην Κωνσταντινούπολη (Arap Camii, Γαλατάς)

Ο περιηγητής συγγραφέας Εβλιά Τσελεμπή στο έργο του Seyhatname αναφέρει ότι στα μέσα του 17^{ου} αιώνα γύρω από το Αράπ τζαμί στη συνοικία του Γαλατά δεν ήταν εγκατεστημένοι χριστιανοί γιατί δεν το επέτρεπαν οι μουσουλμάνοι κάτοικοι, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Άραβες της Ισπανίας που εγκαταστάθηκαν εκεί την περίοδο της βασιλείας του Αχμέτ Ι (1609-1617). Ονομάζονταν μάλιστα από τους Τούρκους «mubtedjel ή mubtadjal», που σημαίνει mudejar (μουδέχαρ), δηλαδή Άραβες της Ισπανίας, ενώ οι χριστιανοί που είχαν απομείνει στον Γαλατά τους ονόμαζαν granatini (γранаδίνοι).

Προσθέτει επίσης ο Τσελεμπή ότι αυτοί οι Άραβες Ισπανοί έφεραν από τη μακρινή τους πατρίδα τη συνήθεια κατανάλωσης ενός γλυκού ποτού (mubtedjel sherbetti) και ενός χρωματιστού και καρυκευμένου αρωματικού χαλβά. Περιγράφει μάλιστα προσεκτικά την ενδυμασία τους, που διέφερε από αυτή των Τούρκων, λέγοντας ότι ντύνονταν «όπως στο Αλγέρι» (a la manera de Argel).

Ilustración del [Quijote](#) que muestra el encuentro de [Sancho Panza](#) con el morisco Ricote

[Biblioteca de la Facultad de Derecho y Ciencias del Trabajo Universidad de Sevilla - 202_254_quijote_cap54](#)
["Don Quixote"](#) — Edición anotada por [Nicolás Díaz de Benjumea](#) e ilustrada por [Ricardo Balaca](#) (1880-1883).

[202_254_quijote_cap54](#)

Δον Κιχώτης (Μέρος 2^ο, Κεφ. 54, η ιστορία του Μαυριτανού Ρικότε)

...είσει η διορία που μας είχε δοθεί για να φύγουμε απ' την Ισπανία. Αποφάσισα λοιπόν, σαν συνετός άνθρωπος, κι έκρινα φρόνιμο — όπως ο καθένας που ξέρει ότι θα του πάρουνε το σπίτι όπου κατοικεί και φροντίζει από τα πριν να βρει άλλο — αποφάσισα, λέω, να φύγω απ' το χωριό μας ολομόναχος και δίχως τη φαμίλια μου, και να πάω να ψάξω ένα μέρος να βολέψω τους δικούς μου, δίχως να βιάζομαι όπως θα 'καναν αργότερα όλοι οι άλλοι. Γιατί είδα καλά, κι όλοι οι γέροντες της φυλής μου το είδαν επίσης, ότι αυτά τα φερμάνια δεν ήταν μοναχά απειλές, όπως έλεγαν μερικοί, αλλά νόμοι αληθινοί που δε θα αργούσαν να εφαρμοστούν σε μια καθορισμένη στιγμή και το πίστευα αυτό, γιατί δεν αγνοούσα τις πλεκτάνες και τα κακά σχέδια που είχαν στο νου τους να εφαρμόσουν και εφάρμοζαν οι δικοί μας. Οι πλεκτάνες εκείνες ήταν τέτοιες, που πιστεύω ακράδαντα πως θεία φώτιση κίνησε τη μεγαλειότητά του να βάλει σε εφαρμογή μια τόσο θαρραλέα απόφαση. Δε θέλω να πω ότι ήμασταν όλοι ένοχοι· γιατί υπήρχαν μερικοί ανάμεσά μας που ήταν αληθινοί και πιστοί χριστιανοί. Ο αριθμός τους όμως ήταν τόσο μικρός, που δεν μπορούσε να ανταχθεί σ' εκείνους που δεν ήταν· και είναι επικίνδυνο να θρέφεις το φίδι στον κόρφο σου και να ταΐζεις τους εχθρούς σου μέσα στο ίδιο σου το σπίτι. Τελικά, είχαν απόλυτο δίκιο να μας τιμωρήσουν με την ποινή της εξορίας, ποινή που έμοιαζε ελαφριά κι ευχάριστη σε μερικούς, αλλά σ' εμάς η σκληρότερη που θα μπορούσε να μας επιβληθεί. Αλίμονο! Όπου κι αν βρισκόμαστε, κλαίμε πάντα για την Ισπανία· γιατί, επιτέλους, εδώ έχουμε γεννηθεί, είναι η φυσική μας πατρίδα· πουθενά δε βρήκαμε την υποδοχή που θέλει η συμφορά μας. Ελπίζαμε ότι θα μας δέχονταν καλά και θα μας αντάμειβαν στην Μπαρμπαριά και σ' άλλα μέρη της Αφρικής· μα εκεί μας έκαναν το περισσότερο κακό και μας φέρθηκαν πιο άσχημα. Δε γνωρίσαμε το καλό, παρά όταν το χάσαμε· κι έχουμε όλοι μας τέτοια λαχτάρα να επιστρέψουμε στην Ισπανία, που οι περισσότεροι από κείνους που ξέρουν τη γλώσσα σαν εμένα — και είναι πολλοί — ξαναγυρίζουν πίσω κι αφήνουν εκεί τις γυναίκες και τα παιδιά τους, δίχως τη βοήθεια και τη συνδρομή κανενός, τόσο μεγάλη είναι η αγάπη τους για την Ισπανία! Και τώρα, ξέρω κι εγώ από προσωπική πείρα πόσο γλυκό πράγμα είναι η αγάπη για την πατρίδα. Έφυγα λοιπόν απ' το χωριό μας,

... όπως σου είπα, και πήγα στη Γαλλία· και μολονότι εκεί μας υποδέχτηκαν καλά, θέλησα να πάω πιο πέρα. Πήγα στην Ιταλία κι από κει στη Γερμανία· εκεί μου φάνηκε πως θα μπορούσα να ζήσω με κάθε ελευθερία· οι κάτοικοι εκείνων των περιοχών δε στέκονται σε μικρολεπτομέρειες, κι ο καθένας ζει όπως του αρέσει, επειδή στις περισσότερες επαρχίες της Γερμανίας υπάρχει ελευθερία συνείδησης. Νοίκιασα ένα σπίτι σ' ένα χωριό κοντά στο 'Αουγκσμπουργκ. Ύστερα ενόθηκα μ' αυτούς τους προσκυνητές που συνηθίζουν να έρχονται κάθε χρόνο στην Ισπανία για να επισκεφθούν τους άγιους τόπους της γη' αυτούς είναι οι Ινδίες τους, χώρια που έχουν όφελος και σίγουρο κέρδος. Τη διατρέχουν σχεδόν ολόκληρη, και δεν υπάρχει χωριουδάκι όπου να μην τρέννε τσάμπα, όπως λένε, και να μη βγάζουν τουλάχιστον ένα ασπυμένιο ρεάλι. Στο τέλος του ταξιδιού τους βρίσκονται με εκατό σκοίδα και βάλε, που τα αλλάζουν με χρυσάφι. Κι αφού το κρύψουν μέσα στα κούφια τους τα μπιστούνια ή μέσα στις φόδρες απ' τις κουκούλες τους ή σε κανένα άλλο κρυφό μέρος, το βγάζουν έξω απ' το βασίλειο στα δικά τους μέρη, παρά τις φρουρές που τους κάνουν έλεγχο στα λιμάνια και τα περάσματα. Ο δικός μου σκοπός τώρα, πάντως, είναι να πάω να πάρω το θησαυρό που έθαψα στη γη, και θα μπορούσα να το κάνω δίχως κίνδυνο, γιατί είναι έξω απ' το χωριό. Θα γράψω ύστερα, ή μάλλον θα πάω ο ίδιος απ' τη Βαλένθια στο Αλγέρι να βρω τη γυναίκα μου και την κόρη μου, που ξέρω πως είναι εκεί, και θα τα κανονίσω να πάνε σε κανένα λιμάνι της Γαλλίας, κι από κει στη Γερμανία, όπου θα περιμένουμε να δούμε τι θα θελήσει ο Θεός σ' απογίνουμε. Διότι είμαι σίγουρος πως η κόρη μου η Ρικότα και η γυναίκα μου η Φρανθίσκα Ρικότα, είναι χριστιανές καθολικές· και μολονότι εγώ δεν είμαι τόσο χριστιανός όσο αυτές, ωστόσο θεωρώ τον εαυτό μου περισσότερο χριστιανό παρά μωσαμβανό, και παρακαλώ συνεχώς το Θεό να μου ανοίξει τα μάτια του μυαλού και να μου δώσει να καταλάβω πως πρέπει να τον υπηρετώ. Εκείνο που με παραξενεύει περισσότερο είναι που δεν μπορώ να καταλάβω γιατί η γυναίκα μου και η κόρη μου πήγαν στην Μπαρμπαριά αντί να πάνε στη Γαλλία, όπου θα μπορούσαν να ζήσουν σαν χριστιανές.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Γιώργος Κόκκινος, Δημήτρης Κ. Μαυροσκούφης, Παναγιώτης Γατσωτής, Έλλη Λεμονίδου, *Τα συγκρουσιακά θέματα στη διδασκαλία της Ιστορίας*, νοόγραμμα Εκδοτική, 2010.
- Άγγελος Παληκίδης (επιμ.), *Κριτικές προσεγγίσεις του ναζιστικού φαινομένου/ Από την ιστοριογραφία και την πολιτική θεωρία στη σχολική ιστορική μάθηση*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2013.
- Αθανασία Γιαννακοπούλου, *Η Λογοτεχνία ως πηγή για το μάθημα της Ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη 2007, μεταπτυχιακή εργασία (επιστημονική εποπτεία Δημήτρης Μαυροσκούφης), προσβάσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/101108/files/gri-2008-1170.pdf>.
- Βενετία Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και ιστορία/ Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση*, προσβάσιμο στο: http://www.greek-language.gr/digitalResources/assets/img/literature/education/literature_history/apostolidou-literature-history.pdf.
- Μιγκέλ Ντε Θερβάντες, *Δον Κιχώτης*, τόμος 2^{ος}, εκδ. γράμματα, 1997, Κεφ. 54^ο, σσ. 483-491.
- Thomas Mann, *Ταξίδι με τον Δον Κιχώτη*, μτφ. Γερ. Λυκιαρδόπουλου – Στεφ. Ροζάνη, εκδ. Έρασμος/ Δοκίμια 14, Αθήνα 2002.
- Τζιχάντ (άρθρο στην ελληνική Wikipedia), προσβάσιμο στο: <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%B6%CE%B9%CF%87%CE%AC%CE%BD%CF%84>.
- Morisco (άρθρο στη Wikipedia) προσβάσιμο στο: <https://en.wikipedia.org/wiki/Morisco>.
- Miguel A. E. Extremera Extremera, “Los Moriscos en Estambul y Anatolia. Una aproximación a su Estudio/ The moriscos in Intanbul and Anatolia. Approaching to their study”, προσβάσιμο στο: <http://www.meaharabe.com/index.php/meaharabe/article/view/35>.